

سفر محمد نهاوندیان رئیس اتاق بازرگانی ایران به ارمنستان

پیرامون واژه
مشترك «کار» در
زبان‌های ایرانی
و ارمنی

مقاله وزیر امور خارجه
ارمنستان در وال استریت
ژورنال:
توپ در حیاط ترکیه است

گشایش صفحه
فرهنگ ارمنی
در سایت انسان
شناسی و فرهنگ

دوهفته‌نامه
اجتماعی فرهنگی

هووس

شماره ۸۵، ۵ آبان ۱۳۸۹
سال چهارم

نقش بازی و اسباب‌بازی در زندگی کودکان

صاحب امتیاز و مدیر مسؤول: لئون
آهارونیان

دبیر تحریریه: روبرت صافاریان
شورای نویسندگان:

کارمن آذریان، لیا خاچکیان
آندرانیک خچومیان،
گارون سرکیسیان،
آندرانیک سیمونیان

مدیر هنری: لیا خاچکیان

ویراستار بخش فارسی: نسیم نجفی

وب سایت: کاجیک صافاریان

ورزش: آرمان استپانیان

اشتراک: کاترین یعقوبی

نشانی: تهران، خیابان انقلاب، بین
ولی عصر و فلسطین، شماره ۱۰۴۸

تلفن: ۶۶۴۹۵۱۸۰
۶۶۴۹۲۶۹۳

تله-فاکس: ۶۶۴۹۵۲۰۸

نشانی وب سایت: www.hoos.com

وب سایت فارسی:

<http://farsi.hoos.com>

پست الکترونیکی:

hoos@inbox.com

در این شماره

۲	در صفحات ارمنی این شماره می‌خوانید
۳	ادوارد نالباندیان وزیر امور خارجه ارمنستان در وال استریت ژورنال: توپ در حیاط ترکیه است
۴	صفحه فرهنگ ارمنی در سایت انسان‌شناسی و فرهنگ
	روبرت صافاریان
۶	دیدار از ارمنستان، همراه دکتر محمد نهاوندیان
	لئون آهارونیان
۱۰	نمایشگاه آثار مارکو گریگوریان و ادمان آیوازیان در خانه هنر
۱۲	پیرامون واژه مشترک "کار" در زبان‌های ایرانی و ارمنی
	ادیک مهربان

بخش ارمنی

۲	اخبار جامعه ارمنه ایران
۳	تلفن به هووس درباره کبوترهای آراکس
۴	دیدار رئیس اتاق بازرگانی و صنایع و معادن ایران از ارمنستان
	لئون آهارونیان
۶	سخنرانی موسس کشیشیان در پنجمین همایش مطبوعات ارمنی جهان

۸ نقش بازی و اسباب‌بازی در زندگی کودکان

۸	نقش بازی در رشد قوه تخیل
۹	بازی‌های خانگی
۱۱	دارا و سارا در سایه باری
۱۲	اسباب‌بازی‌های بی‌خطر
۱۳	عروسک‌های کودکان با اختلالات روانی و جسمی

۱۵ گلچینی از شعر معاصر فارسی به ترجمه آشوت میناسیان

	لئون آهارونیان
۱۶	شعر
	هوسپ نازلومیان
۱۸	برنده نوبل ادبیات: ماریو بارگاس یوسا
	شانت باقرامیان
۲۰	تئاتر ایران در هشتمین جشنواره تئاترهای فست
۲۲	انسان به کجا می‌رود؟
۲۴	ورزش
	آرمان استپانیان

گوشه‌هایی از آنچه در صفحات ارمنی این شماره هویس آمده است

خلوت و سوت و کور بود. در روزگار ما، به خاطر رواج روزافزون کامپیوتر و اینترنت، همه جا آینده کتاب زیر سؤال رفته و کتاب‌خوانی با بحران جدی روبه‌روست، چه رسد به اقلیت‌های قومی که به سبب محدودیت زبان مادری و دشواری آموزش آن، برای بیش‌تر سخنگویانش نیز خواندن متون به زبان مادری دشوار است. به هر رو، این هشتمین دوره نمایشگاه کتاب ارمنی است. در میان «ناشرانی» که غرغه خود را در حیاط کلیسا پر کرده بودند، به جرأت می‌توان گفت تنها انتشارات نائیری به معنای واقعی ناشر بود. باقی یا انجمن نویسندگان ایران بود که گاه کتابی هم چاپ می‌کند، و یا بخش انتشارات خلیفه‌گری که اتفاقاً فعال است، اما به هر رو ناشر نیست. بازدید دانش‌آموزان مدارس ارمنی از نمایشگاه از اتفاقات جالب بود؛ دانش‌آموزانی که همراه معلمان خود با مینی‌بوس می‌آمدند و حیاط کلیسا را از شور و نشاط جوانی پر می‌کردند و به هر رو کم یا بیش با کتاب‌های ارمنی هم آشنا می‌شدند.

همایش روزنامه نگاران ارمنی در استپاناکرت

در اواسط مهرماه، همایش بزرگی با شرکت روزنامه‌نگاران ارمنی از همه نقاط دنیا به ابتکار انجمن روزنامه‌نگاران ارمنستان و وزارت دیاسپورای آن کشور در استپاناکرت، مرکز قره‌باغ، برگزار شد. از مطبوعات ارمنی‌زبان ایران نیز نمایندگان در این گردهمایی شرکت کرده بودند و درباره مسائل مطبوعات ارمنی‌زبان در کشورهای گوناگون جهان صحبت کردند. در این شماره هویس متن سخنرانی موسس کشیشیان، سردبیر هفته‌نامه آراکس را چاپ کرده‌ایم. در بخشی از این سخنرانی آمده است:

«همان طور که می‌دانید، اکثر نشریات کم‌تعداد ارمنی در دیاسپورا، به این یا آن شکل، ارگان‌های رسمی هستند. آن‌ها بدون استثناء پاکسری مالی کار می‌کنند، اما به همان دلیل ارگان رسمی بودنشان، خودکفایی مالی برای سردبیران آن‌ها چندان نگران کننده نیست. مشکلات فنی، نگرانی‌های مربوط به تربیت کادر، بحران‌های اقتصادی محیطی که نشریات در آن منتشر می‌شوند، به عبارت دیگر مسائلی که تداوم کار و هستی هر نشریه‌ای را تهدید

می‌سازند.

سخنرانی آزاد ماتیان در مجتمع ورزشی فرهنگی رافی به مناسبت هفته فرهنگ

در تقویم ارمنی ۹ اکتبر (۱۷ مهر) به مناسبت ابداع حروف ارمنی در سده پنجم میلادی، روز فرهنگ خوانده می‌شود. به همین مناسبت در نیمه دوم مهرماه برنامه‌های مختلفی برگزار می‌شود. این برنامه‌ها در میان ارمنه ایران به طور سنتی از سخنرانی، دکلمه شعر و سرودخوانی توسط گروه کر تشکیل شده است. روز پنج‌شنبه ۲۳ مهر به این مناسبت برنامه‌ای در مجتمع ورزشی و فرهنگی رافی واقع در محله ارمنی‌نشین نارمک برگزار شد. سخنران اصلی این مراسم آزاد ماتیان، استاد کرسی ارمنی‌شناسی دانشگاه اصفهان بود. او که حافظ و خیام را به ارمنی و فغان‌نامه گروگوار نارکاتسی (عارف دینی ارمنی در سده‌های میانه) را به فارسی ترجمه کرده، در سخنان خود از فرهنگ در شرایط جهانی شدن سخن گفت و از چالش‌هایی که در این شرایط، پیش‌روی اقوام کوچک و زبان و فرهنگ آنان قرار گرفته است.

نمایشگاه کتاب ارمنی در محوطه کلیسای سورپ سرکیس

به مناسبت هفته فرهنگ ارمنی از ۱۶ تا ۲۴ مهر نمایشگاه کتابی در محوطه کلیسای سورپ سرکیس تهران واقع در بلوار کریمخان برقرار بود. حقیقت این که در بیش‌تر ساعات روز نمایشگاه

نقش بازی و اسباب بازی در رشد کودک و فرهنگ سازی

انواع بازی‌هایی که از دیرباز در میان همه اقوام رایج بوده و اسباب بازی که روز به روز بر تنوعش افزوده شده است، در ظاهر جز امکاناتی ساده و معصومانه برای پر کردن اوقات فراغت و سرگرم کردن بچه‌ها نیستند، اما اندکی دقت نشان می‌دهد که در واقع تأثیری عظیم بر شکل‌گیری شخصیت کودک و همین‌طور در جا انداختن فرهنگ‌ها و ایدئولوژی‌ها بازی می‌کنند. موضوع اصلی این شماره هویس به این موضوع اختصاص یافته است.

طراحی عروسک‌های ملی مانند دارا و سارا برای رقابت با گسترش جهانی عروسک باریبی که بی‌تردید فارغ از جهت‌گیری‌های فرهنگی نیست، بخشی از مطالب این بخش است. امروزه نقش فرهنگی اسباب بازی تا آن‌جا مورد توجه قرار گرفته است که در اروپا و آمریکا عروسک‌هایی با هیأت کودکان عقب‌مانده یا توان‌خواه تولید می‌شود. عروسک‌های نابینا، عروسک‌هایی که از بیماری سیندروم داون رنج می‌برند، عروسک‌هایی روی ویلچر. هدف این است که ملاک دوست داشتن و دوست داشته شدن را به یک زیبایی آرمانی باریبی مانند محدود نکنیم. عروسک‌های یادشده زیبایی خاص خود را دارند و شاید بیش از آن که برای کودکان دارای اختلالات ذهنی و فیزیکی مفید باشند، برای بچه‌های معمولی مفیدند و آن‌ها را برای پذیرش آن دسته از همسالان خود که از بیماری‌های یادشده رنج می‌برند آماده

مقاله ادوارد نالباندیان، وزیر امور خارجه ارمنستان، در وال استریت ژورنال

توپ در حیاط ترکیه است

جامعه جهانی به يك زبان صحبت می‌کند و ترکیه به زبانی دیگر.

ترکیه می‌گوید همه مسائل منطقه يك بار برای همیشه به "راه حلی جامع" نیاز دارند. عبارت قشنگی است، اما چه قدر واقع‌بینانه است؟ همه سخنوری است، حرف بسیار و عمل هیچ.

آشتی به معنای فراموش کردن گذشته یا تغذیه نسل جوان با افسانه‌های انکار نیست. با وجود این واقعیت که ترکیه ۹۵ سال است مرتب نسل‌کشی ارمنه را انکار می‌کند، طرف ارمنی شناسایی نسل‌کشی را شرط شروع مذاکرات عادی‌سازی قرار نداد. برعکس، این ترکیه است که مستقیم و غیرمستقیم با این موضوع بازی می‌کند و آن را به پیش شرط تبدیل می‌کند.

حاصل مذاکرات ترکیه و ارمنستان، در امضا کردن پروتکل‌ها خلاصه شد. بر خلاف اخباری که مطبوعات ترکیه این روزها پخش می‌کنند، نه دیپلماسی خاموشی در کار است و نه دور دوم زوریخی. تنها گامی که در این راه طولانی باقی مانده، تصویب پروتکل‌ها و عمل به آن‌ها دور از هرگونه هیاهوست. اگر ترکیه آماده است روند عادی‌سازی روابط بدون هیچ گونه پیش‌شرط را از سر بگیرد، ارمنستان هم آماده است پیش

سال گذشته، بعد از مذاکرات مفصل بین ارمنستان و ترکیه، در ۱۰ اکتبر در زوریخ، دو کشور به توافق دست یافتند و وزیران امور خارجه دو کشور پروتکل‌هایی در زمینه برقراری روابط دیپلماتیک، گشودن مرزها و گسترش روابط دوجانبه امضا کردند.

وقتی رئیس‌جمهور ارمنستان، سرژ سرکیسیان، روند عادی‌سازی روابط با ترکیه را شروع کرد، روابط دو کشور در بن‌بست بود. چراغ راه ما در ارمنستان تصویری از آینده بود که در آن نسل‌ها در کنار هم در صلح و امنیت زندگی خواهند کرد. ابتکار عمل ارمنستان پاسخی مثبت از سوی رئیس‌جمهور ترکیه دریافت کرد و این امر به ما اجازه داد سرمایه‌گذاری مطمئنی برای يك صلح پایدار بکنیم.

موضوع ما در رویکرد مشهور عادی‌سازی روابط بدون پیش‌شرط منعکس شده است. ... اما به نظر می‌رسد ترکیه از توافق‌هایی که با ما کرده عقب‌نشسته است. نه تنها از تصویب پروتکل‌ها امتناع کرده، بلکه به زبان پیش‌شرط‌ها سخن می‌گوید، یعنی همان زبانی که پیش از امضا کردن پروتکل‌ها با آن سخن می‌گفت.

...

ترکیه کوشیده است عادی‌سازی روابط دو کشور را به حل مناقشه قره‌باغ پیوند بزند. ... هرگونه دخالت ترکیه در روند قره‌باغ یا تلاش برای پیوند زدن عادی‌سازی روابط خودش با ارمنستان به تصویری که از پیشرفت مذاکرات قره‌باغ کوهستانی دارد، به هر دو روند صدمه می‌زند. این همان نکته‌ای است که تمامی جامعه جهانی و همه بازیگرانی که نقشی در عادی‌سازی روابط ارمنستان و ترکیه و در مذاکرات صلح قره‌باغ داشته‌اند بر آن تأکید می‌کنند.

می‌کنند نیز آرامش سردبیر یا ناشر روزنامه را به هم نمی‌زنند. به این ترتیب، این نشریات به همین سبب که ارگان‌های رسمی هستند، مسأله اصلی‌شان نه پاسخ به نیازها و الویت‌های جامعه، بلکه پیروی از دیدگاه‌ها و انجام سفارش‌های حزب متبوع است. ... آن‌ها نه تنها این توانایی را دارند که یک رویداد بی‌اهمیت، یک مهمانی ناهار رسمی یا یک اجتماع مناسبی را به موضوع اصلی خود تبدیل کنند، بلکه به همین ترتیب، مهم‌ترین رویدادهای مورد توجه ارمنه را نادیده بگیرند یا در بهترین حالت در حاشیه قرار دهند».

گروه‌های تأثر ایران در جشنواره های فست ایروان

های‌فست مهم‌ترین جشنواره تأثر ارمنستان (و شاید منطقه قفقاز) و در کنار جشنواره فیلم زردآلوی طلایی یکی از مهم‌ترین رویدادهای فرهنگی ارمنستان است. امسال هشتمین دوره این جشنواره از ۱ تا ۸ اکتبر (۹ تا ۱۶ مهر) در ایروان برگزار شد و مطابق معمول هر سال، گروه‌های نمایشی ایران مشارکتی فعال در آن داشتند. امسال چهار گروه نمایشی ایران با اجراهای متنوع در های‌فست حضور داشتند: نمایش آنات از گروه قصه، نمایش ایستگاه به کارگردانی سرگل اسلامیان، هدیه مرموز به کارگردانی یاسر خاسب بهترین مامان این حوالی به کارگردانی محمدرضا کوهستانی (گروه تئاتر ایده).

صفحه فرهنگ ارمنی در سایت انسان‌شناسی و فرهنگ

سایت انسان‌شناسی و فرهنگ ([HTTP://ANTHROPOLOGY.IR](http://anthropology.ir)) با مدیریت دکتر ناصر فکوهی، استاد انسان‌شناسی و جامعه‌شناسی دانشگاه تهران، مجموعه‌ای غنی و گسترده از مقالات و اخبار در حوزه‌های گوناگون فرهنگ، جامعه‌شناسی و انسان‌شناسی است. در میان بخش‌های ویژه فرهنگ‌های گوناگون در این وب‌سایت، بخشی هم به فرهنگ ارمنی اختصاص یافته است. از این پس این بخش توسط روبرت صافاریان اداره خواهد شد. در مقاله زیر ضرورت وجود چنین بخشی به منظور آشنا شدن هرچه بیشتر با فرهنگ‌ها با یکدیگر توضیح داده شده است. نشانی صفحه ارمنی سایت انسان‌شناسی و فرهنگ چنین است: [HTTP://ANTHROPOLOGY.IR/TAXONOMY/TERM/68](http://anthropology.ir/taxonomy/term/68)

چند کلمه درباره صفحه فرهنگ ارمنی

روبرت صافاریان

نمی‌شناسند. کاری به دلایل تاریخی و فرهنگی این اوضاع نداریم، اما وضعیت واقعی این است. و این جاست دلیل ضرورت تلاش برای آشنایی با فرهنگ‌های گوناگون که سایت انسان‌شناسی و فرهنگ آن را یکی از اهداف خود قرار داده است. شناخت متقابل فرهنگ‌ها قابلیت پذیرش متقابل را تقویت می‌کند و زمینه را برای همزیستی

زبان‌های عبری و عربی هم‌خانواده است و بیش‌تر مسیحیان پیرو فرقه کاتولیک هستند. در حالی که زبان ارمنی از خانواده زبان‌های هندواروپایی است، نژادشان آریایی است و پیرو شاخه‌ای از مسیحیت‌اند که مخصوص خودشان است به نام گریگوری یا لوساؤرچاگان. اما واقعیت این است که خود آسوری‌ها و ارمنی‌ها هم یکدیگر را خوب

سال‌هاست کنار هم زندگی می‌کنیم و هنوز ساده‌ترین چیزها را راجع به هم نمی‌دانیم. یک نمونه‌اش همین که هنوز خیلی از ایرانی‌ها، حتی آدم‌های تحصیل‌کرده، فکر می‌کنند ارمنی یعنی مسیحی. و نمی‌دانند ارمنی و آسوری چه فرقی با هم دارند. آسوری‌ها از نژاد سامی‌اند، زبان آسوری از شاخه زبان‌های سامی است و با

مسالمت‌آمیز و دوستانه مردمان گوناگون فراهم می‌آورد. وقتی آقای فکوهی پیشنهاد کرد مسؤولیت بخش فرهنگ ارمنی سایت را به عهده بگیرم، با وجود مشغله زیاد پذیرفتم، چرا که فکر می‌کنم هر گامی در این راستا مفید است و می‌تواند به پیدایش جامعه‌ای اهل مدارا و دموکراتیک کمک کند.

البته این سخنان به آن معنا نیست که باید تفاوت‌ها و اختلافات و مسائل مشکل‌زا را نادیده گرفت و درباره‌شان سخن نگفت تا مبادا یگانگی و همزیستی خدشه‌دار شود. شخصاً تنها به آن نوع همزیستی و حسن نیت اعتقاد دارم که بر پایه شناخت متقابل و طرح صریح تفاوت‌ها و پیش‌دآوری‌های ریشه‌دار قومی و دینی و غیره شکل گرفته باشد. تا آشکارا در این زمینه‌ها گفت‌وگو نشود، از وحدت حقیقی و مستحکم خبری نخواهد شد. از این جاست که در نوشته‌های این بخش در کنار مقالاتی که جنبه‌های مختلف فرهنگ ارمنی را معرفی می‌کنند، نوشته‌هایی خواهیم داشت که به پیش‌دآوری‌ها و تعصبات آشکار و پنهان این فرهنگ می‌پردازند و همین‌طور نوشته‌هایی که پیش‌دآوری‌هایی را نقد می‌کنند که در فرهنگ غالب جامعه درباره این فرهنگ وجود دارد و حضور این تعصبات را در لایه‌های زیرین متن‌هایی که ظاهراً بسیار درست و عاری از تعصب می‌نمایند، نشان می‌دهند. در همه فرهنگ‌ها نطفه‌های نام‌داری و ناشکیبایی نسبت به دیگران و ستایش غلوآمیز از توانایی‌های فرهنگ خودی هست و باید این‌ها

را شناسایی کرد، نشان داد و مهار کرد. بیش از سه سال است که سردبیری دوهفته‌نامه ارمنی‌زبان هویس (به معنی امید) را به عهده دارم. در این مجله جلوه‌های زندگی ارمنه ایران در کنار مطالب متنوع دیگر بازتاب می‌یابد. در بخش فرهنگ ارمنی از برخی از نوشته‌های آن نشریه که بیش‌تر با اهداف سایت انسان‌شناسی و فرهنگ مناسب دارند استفاده خواهیم کرد.

مسأله خاصی که ارمنه امروز ایران با آن دست به‌گریبان‌اند و همه زندگی اجتماعی و فرهنگی آن‌ها را تحت‌الشعاع قرار داده است، مسأله مهاجرت است. در یک دهه اخیر شاید نیمی از ارمنه ایران رفته‌اند. شرایط رفتن برای اقلیت‌های دینی ایران بسیار آسان شده است. اوضاع چنان است که آن‌ها که قصد ترک دیار ندارند باید برای این کار توجیه و توضیحی داشته باشند، چرا که طبیعی آن است که بروی. این امر تأثیری غریب بر زندگی ارمنه ایران و فرهنگ آن‌ها و نگرش‌شان به جامعه و فرهنگ ایرانی گذاشته است. جالب است که مقصد این مهاجرت نه ارمنستان، که آمریکا است. ارمنه ایران در شهر کوچک گنبد نزدیک لس‌آنجلس سکنی گزیده‌اند. خود این شهر و وضعیت ارمنه ایرانی آن‌جا می‌تواند موضوع تحقیق‌ها و رساله‌های متعدد باشد. نکته غریب اما این که جامعه ایرانی در کلیت خود، فارغ از صف‌بندی‌های فرهنگی و سیاسی، به این موضوع هیچ علاقه نشان نمی‌دهد. کشور از یکی از اقلیت‌های قدیمی آن که تأثیر جدی بر فرهنگ

جامعه داشته است تهی می‌شود و در هیچ یک از مطبوعات کشور تا امروز هیچ گزارشی در این زمینه منتشر نشده است. بی‌تفاوتی تا این اندازه، جای آسیب‌شناسی جدی دارد. این در حالی است که افزایش سفر گردشگران ایرانی به ارمنستان در یک سال اخیر گزارشی مفصل را در روزنامه شرق به خود اختصاص داده، کمابیش با این رویکرد که چرا ایرانی‌ها پول خود را در ارمنستان خرج می‌کنند و به اقتصاد آن کشور کمک می‌کنند. این مسائل باید آسیب‌شناسی شود. موج مهاجرت ارمنه از ایران، کاویدن ریشه‌های این امر، یافتن ریشه‌های بی‌تفاوتی جامعه به این امر، پی‌آمدهای تک‌فرهنگی شدن روزافزون جامعه، تناقض بین تعریف و تمجید تعارف‌آمیز در حرف و بی‌تفاوتی در عمل نسبت به وجود اقلیت‌های قومی و دینی، می‌تواند چیزهای زیادی را درباره خود جامعه ایران و رفتارشان با فرهنگ‌های دیگر آشکار کند. جلوه‌های گوناگون فرهنگ ارمنی در پرتو چنین موقعیتی بررسی خواهد شد.

تخصص من ترجمه متون نظری سینما و نوشتن نقد فیلم است. فرهنگ ارمنی، مانند همه فرهنگ‌های دیگر، ناچار در شرایط سیطره رسانه‌های جمعی و متأثر از آن‌ها رشد می‌کند و انتشار نوشته‌هایی که انعکاس آن را در رسانه‌ها مورد توجه قرار دهند بی‌تردید و در حد توان مورد توجه قرار می‌گیرد.

به سراغ من اگر می‌آیید...

... به این آدرس بیایید

<http://farsi.hooy.com>

دیدار از ارمنستان، همراه با دکتر محمد نهاوندیان، رئیس اتاق بازرگانی و صنایع و معادن جمهوری اسلامی ایران

سفری کارساز

لئون آهارونیان

ارمنستان به برگ‌های کتاب تاریخ جهانی پیوسته‌اند و آثاری از آن‌ها دیگر دیده نمی‌شود.

از این که چند سطری جهت معرفی همسایه و دوست دیرین کشورمان قلم می‌زنم، نه از آن لحاظ است که کشور ارمنستان را به خوانندگان عزیز معرفی نمایم، هدف بیش‌تر یادآوری و ذکر امکانات امروزی کشور ارمنستان است، زیرا متأسفانه بعضی‌ها امکانات تجاری کشور ارمنستان را بر حسب جمعیت و مساحت آن کشور ارزیابی می‌کنند در حالی که با ملاک قرار دادن آن دو عاملی که در مورد کشور ارمنستان صادق نیست، نباید تصمیمات خود را در رابطه‌های تجاری اتخاذ نمایند، بلکه باید با در نظر گرفتن تمام جوانب، ارمنستان را از همه نظر در حد یک کشور با حداقل ۲۰ میلیون جمعیت در نظر داشته باشند.

یکی از تلاش‌ها و کوشش‌های اتاق مشترک این است که امروز جایگاه ایران نسبت به منطقه قفقاز در روابط بین کشورهای منطقه از نظر اقتصادی و تجاری مشخص شود. باید عرض کنم که کشور جمهوری اسلامی ایران در منطقه قفقاز جنوبی جز چند غرفه تجاری (به نام های‌کوپ) که به همت یک عده جوان پر تلاش و تاجر انجام شده مرکز دیگری ندارد.

یکی از تلاش‌های اتاق مشترک این است که اعلام کند نه تنها لازم است بلکه واجب است یک مرکز با امتیاز تجاری آزاد گمرکی، در منطقه قفقاز جنوبی که بهترین مکان در تمام شهر ایروان (بایتخت کشور ارمنستان) است، ایجاد کنیم.

بر اثر این افکار و تلاش‌ها بود که بنا به درخواست و کوشش اتاق مشترک بالاخره روز پنج‌شنبه هشتم مهرماه در معیت جناب آقای دکتر محمد نهاوندیان رئیس محترم اتاق بازرگانی و

کردن شکمش است، روی کیفیت خوراکی خود و تولید آن خوراکی به نحو احسن و در یک سطح بالا فکر می‌کند. آن جامعه باسواد از ابتدای زندگی به فکر ایجاد بهترین مدارس برای فرزندان خود است، برای ایجاد مراکز فرهنگی و هنری و علمی تلاش دارد، برای مسائل بهداشتی و سالم زیستن تلاش دارد. اما در جامعه ناآگاه از این مسائل خبری نیست و تمام بدبختی‌ها و خوشبختی‌ها را به خدای خودشان حواله می‌دهند.

آیا احتیاجات یک جامعه باسواد و آگاه با احتیاجات یک جامعه بی‌سواد و ناآگاه و فقیر یکی است؟ مصرف روزانه یک خانواده بی‌سواد با مصرف یک خانواده باسواد و آگاه یکی است؟

جمهوری ارمنستان کشوری است که تمام جمعیت ۳/۵ میلیون نفری آن باسواد هستند، از نظر فکری، عقیده‌ای و ایجاد کار و مهارت‌های گوناگون، سرآمد خیلی از کشورهای جهان امروزی هستند و به همین دلیل است که در ظرف نوزده سال پس از استقلال، آن کشور توانسته جهشی بزرگ در راه ساخت‌وساز و اقتصاد کشور داشته باشد، و از طرفی با داشتن مشکلات گوناگون با همسایه‌های شرق و غرب خود، جهشی بزرگ در راه ترقی کشور بیابد. طوری که از مسکن، بهداشت، تعلیم و تربیت، خورد و خوراک و صنعت و باسازای کشور غافل نمانده‌اند.

به عنوان یک ایرانی ارمنی تبار باید بگویم که برای ما ایرانیان داشتن یک چنین همسایه‌هایی افتخارآمیز است و تاریخ نوزده‌ساله پس از استقلال ارمنستان گواه این سخنان است. کشور ارمنستان یکی از قدیمی‌ترین کشورهای جهان است در حالی که تعداد زیادی از هم‌رده‌های کشور

اکنون هفده سال است با همت دوستان و علاقه‌مندان به ایجاد روابط دوستانه تجاری بین دو کشور جمهوری

اسلامی ایران و جمهوری ارمنستان، اتاق مشترک بازرگانی ایران و ارمنستان تشکیل شده است و از آن زمان تاکنون بی‌وقفه در راه ایجاد هرچه بیش‌تر روابط تجاری بین دو کشور همسایه فعالیت می‌کند. از ابتدای نصب پل موقت مگری روی رودخانه ارس و ایجاد روابط بازرگانی، و با رد و بدل شدن کالا بین دو کشور همسایه که با ده‌هزار دلار در سال شروع شد و این رقم در حال حاضر به بیش از ۲۴۰ میلیون دلار رسیده، نه مقامات مسؤول کشورمان از رقم ذکر شده راضی هستند و نه هیأت مدیره اتاق مشترک بازرگانی ایران و ارمنستان که دائم در تلاش است هرچه زودتر این سقف کاذب را ببرد و به طرف سطح بالاتر از تجارت جهش داشته باشد. با مطالعه و تجربیاتی که نگارنده این سطور دارد ارمنستان کوچک با ۲۹۵۰۰ کیلومتر مربع وسعت و سه و نیم میلیون جمعیت را نباید ملاک سرمایه‌گذاری و فعالیت‌های تجاری ارزیابی نمود. مدارک و نشانه‌ها و ارقامی وجود دارد که در بعضی مواقع معادلات ریاضی را به هم می‌ریزد، باید برای اثبات این گفته‌ها توانایی‌های کشورهای را بررسی کنیم؛ یک کشور فرضاً آباد با وسعت یک صد هزار کیلومتر مربع و با ۵۰ میلیون جمعیت که اکثراً فقیر و ناآگاه هستند، چه توانایی‌هایی می‌تواند به جهان امروزی عرضه کند؟ برای روشن نمودن عریاضم مقایسه یک جمعیت باسواد و فعال با یک جمعیت بی‌سواد را مورد مطالعه قرار می‌دهیم: جمعیت بی‌سواد از صبح تا شام خود و اطرافیانش فقط به فکر سیر کردن شکم‌شان هستند، در صورتی که یک جامعه باسواد و پویا و آگاه نه تنها به فکر سیر

صنایع و معادن ایران به ایروان مسافرت کردیم و با مقامات ارشد آن کشور ملاقات نمودیم، که موجب خوشحالی طرفین بود و می‌توانم اعلام کنم که این مسافرت و ملاقات‌ها نقطه عطفی بود در رابطه تجاری و ایجاد دورنمای کار بین دو کشور که مهر صحنه آن هم با مسافرت دو روزه جناب آقای علی لاریجانی رئیس محترم مجلس شورای اسلامی به ایروان در روز دوشنبه ۱۷ مهرماه گذاشته شد.

این‌جانب برای تمهیدات لازم و برنامه‌ریزی ملاقات‌ها صبح روز سه‌شنبه شانزدهم مهرماه به ایروان پرواز کردم و روز پنج‌شنبه ساعت ۱۲:۳۰ ظهر به وقت ایروان در فرودگاه زوارتنوس (Zvartnous)، به همراه رئیس اتاق بازرگانی ارمنستان آقای ایروانیان، آقای مارتین سرکیسیان که مهمان‌دار جناب آقای دکتر نهاوندیان بودند از هیأت استقبال کردیم.

همراه جناب ایروانیان رئیس اتاق بازرگانی کشور ارمنستان، آقای فقیهی رئیس تشریفات از اتاق بازرگانی نیز بودند، و در ملاقات‌هایی که انجام شد آقایان شاهرخ ظهیری عضو هیأت مدیره اتاق تهران و نائب رئیس اتاق مشترک بازرگانی ایران و ارمنستان و آقای رضا حیدری عضو هیأت مدیره و آقای سورن شهزادیان عضو هیأت مدیره اتاق مشترک و آقای دکتر قاسم مؤمنی از طرف انجمن دوستی ایران و ارمنستان حضور داشتند.

پس از انتقال هیأت از فرودگاه تا هتل ماریوت که دو ساعت طول کشید، هیأت طبق قرار، سر ساعت ۳ بعد از ظهر در محل مجلس شورای ملی ارمنستان با آقای گایگک ساهاکیان (متولی روابط بین دو مجلس شورای اسلامی ایران و ارمنستان) و آقای وارطان آیویان دیدار کردند و پس از آن به تماشای موزه تاریخ طبیعی ارمنستان که توسط این‌جانب بازسازی شده بود رفتند، که مورد توجه هیأت ایرانی قرار گرفت و پس از آن، مرکز تجاری (انبار آزاد تجاری) بازدید شد و هیأت، مخصوصاً جناب آقای دکتر نهاوندیان با دقت تمام از تمام ساختمان و انبارها و اتاق‌ها بازدید نمودند. در ملاقات‌های دیگر یک مکان بزرگ که توسط تعدادی سرمایه‌دار ایرانی خریداری شده بود نیز بازدید شد.

روز بعد اولین ملاقات ساعت ۱۰ صبح در دفتر نخست‌وزیری صورت گرفت و سپس با جناب آقای واهرام نرسیسیان مشاور عالی ریاست جمهوری ارمنستان در کاخ ریاست جمهوری ارمنستان دیدار صورت گرفت، و بعد با جناب آقای آرمن موسسیان وزیر محترم انرژی ارمنستان ملاقات انجام شد.

در ساعت ۲ بعد از ظهر، هیأت طبق برنامه، برای دیدن مدرسه هزار نفره ۱۳۶ رفتند که پس از آتش‌سوزی در سال ۱۹۹۹ توسط خانم و آقای لئون آهارونیان تماماً بازسازی و نوسازی شده بود و طبق قرار آقای آهارونیان با وزارت آموزش کشور ارمنستان، بنا شد در آن مدرسه زبان فارسی هم تدریس شود. هیأت از چند کلاس و به‌طور کلی از تمام مدرسه که هم دارای قسمت ابتدایی و هم متوسطه بود، بازدید نمودند. خواننده شدن اشعار شاعران شیرین‌زبان فارسی با لهجه ارمنستان و به زبان فارسی، شیرینی خاصی به آن اشعار داده بود. جناب آقای دکتر نهاوندیان بسیار تحت تأثیر آن مدرسه و مخصوصاً شاگردان مدرسه که همگی با زبان فارسی آشنایی داشتند قرار گرفتند، ضمن این که مدیر مدرسه هم از هیأت ایرانی بسیار خوب و صمیمانه استقبال نمودند. ملاقاتی هم با آقای نرسیسیان وزیر اقتصاد و بازرگانی صورت گرفت، و روز شنبه هم با آقای مانوگ وارطانیان وزیر راه و ارتباطات ارمنستان دیدار صورت گرفت و همچنین همان روز با آقای روبرت هارطونیان رئیس آژانس توسعه ارمنستان ملاقاتی بسیار ارزنده داشتیم.

در تمام این ملاقات‌ها جناب آقای سید علی سفنایان سفیر محترم و فوق‌العاده و تام‌الاختیار جمهوری اسلامی ایران در کشور ارمنستان همراه هیأت بودند و تمام گفت‌وگوها توسط مترجم سفارت جمهوری اسلامی ایران در ایروان، آقای ادوارد طهماسیان، ترجمه می‌شد. روز جمعه ساعت سه بعد از ظهر در محل اتاق بازرگانی ارمنستان به دعوت آقای مارتین سرکیسیان با حضور خبرنگاران رسانه‌های گروهی و یک عده تجار ملاقات صورت گرفت و از طرف تجار و خبرنگاران رسانه‌های گروهی، سوالاتی مطرح شد که تماماً توسط جناب آقای دکتر نهاوندیان پاسخ داده شد.

روز شنبه صبح، هیأت از محل کار اتحادیه تجار ایرانی در ارمنستان به نام های‌کوپ بازدید نمودند که تقریباً یک ساعت طول کشید، و باید اذعان داشت از آن‌چه این‌جانب در چهار سال قبل در آن‌جا دیده بودم، وضع و نوع و مقدار کالاها کمتر بود و به‌طور کلی داشتن چنین مرکزی در شأن کشور جمهوری اسلامی ایران نیست. پس از بازدید از های‌کوپ، هیأت رهسپار کارخانه‌های الکتروماس شدند که بیش از دو ساعت طول کشید.

چون روز یک‌شنبه تعطیل بود هیأت با دو خودرو در هوای بارانی از شهر و کلیسای قدیمی اجمیادزین دیدن نمودند و پس از آن معبد تاریخی

گارنی و صومعه گقارت را دیدند. هیأت در سه روز مختلف مهمان بود؛ یک روز مهمان سفارت جمهوری اسلامی ایران در یکی از بهترین رستوران‌های ایروان به نام دره شاهان، روز دیگر مهمان اتاق بازرگانی ارمنستان در رستوران مونترکریستو (Montecresto)، و روز پنج‌شنبه روز اول ورود هیأت به ارمنستان، اتاق مشترک افتخار پذیرایی مهمانان عالی‌مقام را داشت.

روز آخر، طرفین با حضور خبرنگاران رادیو و تلویزیون، یک تفاهم‌نامه بین دو اتاق را امضا کردند و مورد تشویق حضار قرار گرفتند. از نظر این که نوشته‌ها زیاد طولانی نشود، فقط به گفت‌وگوی نخست‌وزیر ارمنستان، جناب آقای تیکران سرکیسیان، با آقای دکتر نهاوندیان در روز جمعه نهم مهرماه اکتفا می‌کنم:

این ملاقات در ساعت ۱۰ روز جمعه ۹ مهرماه در محل دفتر نخست‌وزیر ارمنستان، که محل ساختمان آن در جنوب شرقی میدان آزادی ایروان است، صورت گرفت.

ابتدا هیأت ایرانی با احترام کامل بدون کوچک‌ترین بازرسی بدنی وارد ساختمان شدند. هیأت شامل جناب آقای دکتر نهاوندیان رئیس اتاق بازرگانی و صنایع و معادن کشورمان، جناب سید علی سفنایان سفیر محترم تام‌الاختیار جمهوری اسلامی ایران همراه با مترجم خود آقای ادوارد طهماسیان و این‌جانب و نایب‌رئیس اتاق مشترک بازرگانی ایران و ارمنستان، آقای شاهرخ ظهیری، بود.

درست سر ساعت ۱۰ صبح، جناب نخست‌وزیر از اتاق کار خود به سالن پذیرایی مهمانان وارد شدند، و در حضور خبرنگاران رسانه‌های گروهی ارمنستان پس از معرفی مقامات به یکدیگر و گفت‌وگوهای خوش‌آمدگویی، نخست‌وزیر ارمنستان از دکتر نهاوندیان سؤال نمودند که این اولین سفرشان به کشور ارمنستان است؟ و آقای دکتر نهاوندیان تصدیق نمودند که اولین سفر است و پس از آن نخست‌وزیر ارمنستان برای ایشان روزهای خوش هنگام اقامت در ارمنستان را آرزو کردند.

آقای نهاوندیان: ایشان اظهار داشتند که چون اطلاع دارند آقای سرکیسیان در آینده نزدیک به ایران خواهند آمد از ایشان می‌خواهند که هنگام سفر به کشور ایران حتماً از اتاق بازرگانی و صنایع و معادن ایران هم دیدن نمایند. آقای نهاوندیان سخنان خود را چنین ادامه داد که برای

ایجاد روابط تجاری و صنعتی بین دو کشور باید امکانات فراوان کاری آن‌ها را مطالعه کرد و به کنندگان کار سپرد و اجرا کرد، تا هر دو کشور از این بابت بهره‌مند شوند. ایشان گفت یکی از آن مسائل، ترانزیت کالا از کشورمان برای کشور شما ارمنستان است و در حال حاضر شما بیش‌تر از راه دریای سیاه به کشور ارمنستان استفاده می‌نمایید، که هم دورتر است و هم گران‌تر.

سیس آقای نهادیان توضیح دادند که داد و ستد خارجی جمهوری اسلامی ایران با کشورهای دنیا سالانه در حدود ۱۱۰ میلیارد دلار است و ارمنستان هم می‌تواند از این داد و ستد بهره بگیرد و از امکانات ایران چه از نظر تبادل کالاهای تجاری و چه از نظر مواد اولیه بهره‌مند شود. ایشان اضافه کرد که برای صادرات ایران می‌توان با کشور ارمنستان و بخش صنعتی آن همکاری کرد، تولیدات را به صورت نیمه‌ساخته به ارمنستان ارسال داشت، و پس از تکمیل به نام ارمنستان صادر کرد. این عمل به نفع هر دو کشور همسایه خواهد بود و در این زمینه که وسعت بسیار زیادی در رابطه با حمل و نقل زمینی، دریایی و هوایی در بر خواهد داشت، باید با برنامه‌ریزی و تبادل نظر کارشناسان دو کشور همکاری را آغاز نمود. در مورد طرح‌های عظیم که مربوط به دو کشور باشد مانند قطعه‌سازی، که برای هر دو کشور از مزوومات است و عده زیادی را به کار خواهد گمارد، مخصوصاً که مردمان کشور ارمنستان فنی و متخصص هستند، ایران از ساخت راه‌های عبور راه‌آهن در کشور ارمنستان استقبال می‌نماید و حتی آمادگی آن را دارد که در مناقصه‌های بین‌المللی شرکت کند و همچنین در رابطه با گردشگری و ایجاد شرکت هواپیمایی هم با کشور ارمنستان همکاری داشته باشد. حتی ایران می‌تواند به هواپیمایی ارمنستان اجازه دهد که در پروازهای داخلی ایران فعالیت نمایند.

آقای دکتر نهادیان اشاره‌ای هم به چراگاه‌های کشور ارمنستان کردند با این مضمون که آن‌ها برای تکثیر و پروردن گوسفند بسیار مناسب هستند و ایران می‌تواند با تشویق سرمایه‌داران، استفاده از چراگاه‌های خوب در ارمنستان را رواج دهد.

آقای دکتر نهادیان اظهار داشتند که می‌دانند نخست‌وزیر ارمنستان قبلاً رئیس بانک مرکزی آن کشور بوده و به امور مالی کشور کاملاً تسلط دارد، بنابراین با آگاهی ایشان می‌تواند با درایت خود، شرکت‌های راه‌سازی و راه‌آهن‌سازی ایرانی را دعوت به شرکت در مناقصه‌های کشور ارمنستان نماید.

از نظر گردشگری هم ایران مکان‌های جالب

و جذاب زیاد دارد و باید راه را برای پیشرفت و ازدیاد گردشگر بین دو کشور هرچه زیادت‌ر نمود.

آقای دکتر نهادیان به اطلاع نخست‌وزیر ارمنستان رساندند که اتاق مشترک بازرگانی ایران و ارمنستان پیشنهاد نموده که حتماً یک مرکز تجاری و یک انبار آزاد و تجاری ایران در ارمنستان دایر نماید و ایشان در خاتمه فرمودند که ایران خیلی خوشحال خواهد شد که در این زمینه همکاری داشته باشد.

آقای تیکران سرکیسیان: ایشان گفتند در رابطه با حمل و نقل کالا بین ایران و ارمنستان در زمستان‌ها گرفتاری وجود دارد و تأیید نمودند که حمل کالا از طریق ایران به نفع دو کشور ایران و ارمنستان خواهد بود ولی حمل بار راه‌آهن با استفاده از راه‌آهن گرجستان، قیمت کمتری دارد. در رابطه با شرکت دادن پیمان‌کاران ایرانی در ساختن راه‌ها و راه‌آهن در کشور ارمنستان آقای نخست‌وزیر فرمودند که ما از این همکاری خوشحال خواهیم بود و استقبال هم می‌کنیم، و اضافه کردند که ما آن‌ها را حتماً برای شرکت در مناقصه دعوت خواهیم کرد. ساختن راه‌آهن طرف ایرانی زیاد مشکل نیست، زیرا راه‌ها چندان کوهستانی نیستند ولی بر عکس طرف ارمنستان کوهستانی است و به ساختن پل‌های زیاد و تونل‌های پی در پی نیاز دارد.

ایشان گفتند برای جلوگیری از وقفه کار و استفاده بهینه از امکانات دولت ارمنستان در نظر دارند یک باراندازی در ۹۰ کیلومتری مرز نوردوز است، ایجاد کنند و کالاهای راه‌آهن تا شهر قپان حمل نمایند و در آن‌جا تخلیه و انبار کنند تا از آن به بعد با کامیون‌های ارمنستان به ایران و دیگر شهرها حمل شود، و البته این طرح تنها تا تکمیل شدن راه‌آهن به‌طور کامل عملی است.

آقای نخست‌وزیر به امنیت ملی بین دو کشور اشاره نمودند و یادآوری کردند که در این رابطه هیچ‌گونه مشکلی بین دو کشور نیست و به توافق‌های خوبی رسیده‌ایم.

نخست‌وزیر دوباره به طرح راه‌آهن اشاره کردند که بیش از ۳ میلیارد دلار آمریکایی هزینه ساخت دارد و در صورتی که کسی علاقه به سرمایه‌گذاری در این زمینه داشته باشد با استقبال دولت ارمنستان مواجه خواهد شد و این می‌تواند یک سرمایه‌گذاری دولتی و یا بخش خصوصی باشد و فرقی ندارد.

پاسخ آقای دکتر نهادیان: از توضیحات جناب آقای نخست‌وزیر تشکر کردند، و پیشنهاد نمودند یک هیأت سازندگان از ایران به ارمنستان بروند. همچنین توضیح دادند که شرکت‌های فنی

و مهندسی ایرانی در مناقصه‌های بین‌المللی خوب عمل کردند، هم در ایران و هم در کشوری که برنده مناقصه شده بود، خوب کار کردند و اضافه نمودند که ایران در زمینه راه‌سازی، بانکی، و بیمه با ارمنستان همکاری داشته باشد.

ایشان گفتند ما علاقه داریم در این باره مطالعه کنیم که با پول ملی دو کشور داد و ستد انجام دهیم. این کار برای ارتقاء تجارت بین دو کشور بسیار مفید خواهد بود، زیرا دیگر پول‌های خارجی نمی‌توانند در بهای اجناس خریداری و فروخته شده بین دو کشور تأثیر بگذارند.

آقای تیکران سرکیسیان: ایشان اظهار داشتند که دولت ارمنستان آمادگی دارد در این رابطه با کشور جمهوری اسلامی ایران مذاکره نماید اما حتماً در این بین یک طرف سوم هم باید باشد که با مشارکت آن، ایران و ارمنستان می‌توانند ارزش واقعی پول‌های رد و بدل شده طرفین را ارزیابی و به درستی ارزش‌یابی کنند. ایشان اضافه نمودند که از شما چه پنهان روسیه تمایل به چنین رابطه‌ای دارد و اظهار علاقه نموده که یک نشست داشته باشیم.

آقای دکتر نهادیان: از این که شما در این رابطه نظر مثبت دارید خوشحال هستم و در مدت یک ماه هیأتی را به اروان می‌فرستیم تا در این رابطه بیش‌تر مطالعه کنند.

آقای تیکران سرکیسیان: ارمنستان می‌تواند یک پنجره بزرگ و خوب برای ایران شود؛ شرکت‌های ایرانی بهتر است در ارمنستان هم به ثبت برسند.

این‌جا سؤال دکتر نهادیان از نخست‌وزیر این بود که آن‌ها چند درصد می‌توانند سهم داشته باشند؟ و جواب این بود که ۱۰۰٪. سؤال بعدی در رابطه با VTA بود که مالیات بر ارزش تمام‌شده چه خواهد شد؟ و جواب نخست‌وزیر این بود که مثل یک شرکت ارمنی، یک شرکت ایرانی هم در ارمنستان می‌تواند آزادانه فعالیت نماید. سؤال دیگر ریاست محترم اتاق این بود که آیا در رابطه بانکی هم می‌توانیم فعالیت داشته باشیم؟ و جواب این بود که بدون هیچ‌گونه مشکل. در جواب این سؤال دکتر نهادیان که پرسیدند در چه مدتی می‌تواند یک بانک افتتاح شود، آقای سرکیسیان گفتند حداکثر مدت یک ماه. دکتر نهادیان با اعلام قبولی گفتند اگر موافق باشید به زودی یک بانک در ارمنستان به ثبت خواهیم رساند و آن بانکی است که قادر خواهد بود وجوه لازم بین دو کشور را رد و بدل کند. نخست‌وزیر ارمنستان گفت ما در ارمنستان ۲۲ بانک داریم و سیاست ما همیشه این بوده که به زیاد بودن بانک‌ها توجه نشود

پس از مطالعه دعوت‌نامه تصمیم خواهند گرفت. پس از خاتمه این گفت‌وگوی صمیمانه، طرفین با هم چند عکس گرفتند و با روی گشاده و با خوشحالی از هم جدا شدند.

در خاتمه آقای دکتر نهاوندیان از نخست‌وزیر ارمنستان دعوت کردند که وقتی به تهران تشریف می‌آورند حتماً دو چیز را فراموش نکنند؛ یکی این که به اتاق صنایع و معادن جمهوری اسلامی ایران بیایند و دیگر این که با همسر محترمشان باشند. آقای نخست‌وزیر تشکر کردند و اظهار داشتند که ایشان هنوز از متن دعوت‌نامه آگاهی ندارد و

بلکه کیفیت بانک‌ها برای ما مهم است؛ ایشان گفتند به‌طور مثال در ارمنستان بانک‌های روسی، ایرانی، انگلیسی، عربی، یوگوسلاوی، فرانسه هر کدام در يك محیط خوب و سالم فعالیت می‌کنند. آقای نهاوندیان فرمودند ما در ایران ارامنه بسیار خوبی داریم و اطمینان داریم که يك بانک ایرانی خوب در ارمنستان خواهیم ساخت و آقای آهارونیان را هم برای این به شهادت گرفتند.

با حضور هنرمندان طراز اول کشور نمایشگاه آثار مارکو گریگوریان و ادمان آیوازیان در خانه هنر

همزمان با جشن یکسالگی خانه هنر(آرت سنتر)، نخستین نمایشگاه‌های ادمان آیوازیان و مارکو گریگوریان پس از حدود چهار دهه در تهران برگزار شدند.

به گزارش واحد اطلاع رسانی و روابط عمومی خانه هنر، عصر آخرین جمعه مهرماه از ساعت ۱۶، خانه هنر مملو از جمعیتی شد که در جشن یکسالگی این مجموعه شرکت داشتند. در مراسم گشایش این نمایشگاه‌ها که با حضور هنرمندان و اهالی فرهنگ و هنر از جمله مسعود عربشاهی، محمود جواد پور، علیرضا سمیع‌آذر، غلامرضا نامی، آلبرت کجویی، امید روحانی، سیف‌اله صمدیان و دیگران، و همچنین رییس شورای خلیفه‌گری ارمنه در ایران و اعضای این شورا، نمایندگان ارمنه ایران در مجلس، نمایندگان از سفارت‌خانه‌های خارجی، نماینده مستقر سازمان ملل در تهران همراه بود، سفیر ارمنستان در ایران، آیدین آغداشلو، پرویز تناولی و هادی سیف سخترانی کردند.

شامگاه جمعه فیلم مستند مارکو گریگوریان نیز در خانه هنر به نمایش درآمد. این فیلم، داستانی نسبتاً کامل از دوره‌های مختلف زندگی این هنرمند نوگرا از تولد تا مرگ را روایت می‌کند. در این مستند مهاجرت از روسیه به ایران، سپس اصفهان، آبادان، تهران در کودکی، و ایتالیا و آمریکا و ارمنستان از جوانی تا مرگ او نمایش داده شده است.

این فیلم را ساسان توکلی ساخته که در واقع نخستین فیلم مستقل مستند ساخته شده درباره این هنرمند مدرنیست و پیشرو در هنرهای تجسمی در ایران، به‌شمار می‌رود. پرویز تناولی، سیراک ملکنیان، ادمان آیوازیان و ژانت لازاریان، هر یک در این فیلم مستند به بیان دیدگاه خود می‌پردازند. راوی از زبان مارکو، زیر و بم زندگی این هنرمند نقاش را روایت می‌کند.

آثاری که در این نمایشگاه همزمان با سومین سال خاموشی مارکو گریگوریان نمایش داده شده است، نخستین بار پس از حدود چهار دهه

خوشحالیم که در چنین ماهی و همزمان با یکساله شدن گالری خانه هنر و سومین سالروز درگذشت مارکو، بعد از سال‌ها شاهد برپایی یک نمایشگاه انفرادی از آثار دو هنرمند ارمنی هستیم. سفیر ارمنستان هم از برپایی این نمایشگاه ابراز خرسندی کرد و گفت: برپایی نمایشگاهی از دو هنرمند ارمنی ایرانی‌تبار، یا ایرانی ارمنی‌تبار، برای من و سفارت جمهوری ارمنستان در ایران افتخاری بزرگ است.

در تهران در کنار هم به نمایش گذاشته‌اند، و تعدادشان به بیست‌وپنج تابلو می‌رسد که روایت دوره‌های مختلف کاری این هنرمند است. خانه هنر، این آثار را از مجموعه‌های مجموعه‌دارانی چون هاشم‌نیا، امیرخانیان، تناولی، یعقوبی، نظریان، ناصری و تجریان گردآوری کرده است. ژانت لازاریان (مدیر گالری لازار) گفت ماه اکتبر برای هنرمندان ارمنه به ماه هنر معروف است و

به گفته او، هنر وسیله‌ای برای سخن گفتن با همه ملت‌هاست، به هیچ یک از ملت‌ها تعلق ندارد و در عین حال متعلق به همه است و تمام کارگزاران هنری هم چون سفیران صلح و دوستی برای ایجاد پل دوستی میان ملت‌ها گام بر می‌دارند. او با قدردانی از زحمات ژانت لازاریان برای حراست و ارج نهادن به آثار مارکو گریگوریان گفت که تلاش‌های این گالری‌دار ارمنی شایسته تحسین است. او برپایی چنین رویداد بزرگی را به تمام هنرمندان ایرانی و ارمنی تبریک گفت.

:

پس از سخنرانی سفیر ارمنستان، پرویز تناولی از آغاز آشنایی‌اش با مارکو در سال ۱۳۳۳ یاد کرد. از حضور در بینال ونیز، همکاری‌شان در دانشگاه تهران، کشف نقاشی قهوه‌خانه‌ای توسط مارکو و همچنین از بازیگری‌اش گفت.

به اعتقاد تناولی، مارکو درونی شعله‌ور داشت و چنان‌چه تصمیم به کاری می‌گرفت باید حتماً انجامش می‌داد.

این هنرمند مجسمه‌ساز از آرزوهای مارکو هم یاد کرد؛ موزه ارمنستان و نیز بازگشت به سرزمین اجدادی‌اش.

تناولی اعتقاد دارد قدم بعدی، تجلیل از این هنرمند بود که عمرش کفاف نداد. امیدوارم مارکو این دور و برها باشد تا ببیند هنوز چه قدر محبوب است و مشتاقان زیادی دارد.

:

آیدین آغداشلو از نقش هنرمندان ارمنی گفت و همراهی دوسویه ایشان با ایرانی‌ها. از نقش مؤثر و سهم مهمی یاد کرد که هنرمندان ارمنی در ساختن مملکت ایران داشته‌اند، که به تعبیر او در حکم تاریخ است.

او همچنین از نقش انکارناپذیر میناس (هنرمند نقاش ارمنی در اصفهان) یاد کرد و تأکید کرد که باید سرفصل‌های هنر را همچون نقش‌های موزاییک در کنار هم چید تا دانست نقش آرامنه در ایران چه بوده است.

او از هنرهای تأثر، ادبیات و معماری در دوره قاجار گفت و اضافه کرد هنرمندان ارمنی از قرن سیزده خورشیدی در هنر نقاشی ایران پیش‌تاز بوده‌اند. آغداشلو از مکتب اصفهان و هنر مدرن، به هنرمندانی چون سیراک ملکینان هم اشاره کرد و او را به‌عنوان یکی از پیشگامان نقاشی مدرن ایران دانست و درباره مارکو گریگوریان نیز ابراز کرد به سرفصل‌های نقاشی مدرن از هر نظر جفا

شده است.

او منتقدانه گفت درباره کارهای مارکو تا کنون بسیار بحث شده است و از کارزمای وجودی‌اش بسیار گفته شده اما مارکو فقط این‌ها نیست. او مانند نیما یوشیج در ادبیات به خاطر حرف و سخن تازه‌ای که باید بیان می‌شد جنگید، سختی کشید و در این مدت بهترین نمونه از کارهایش را هم ساخت. اشاره آغداشلو به نقاشی‌های دیواری و کارهای کاهگل مارکو بود.

از نظر این منتقد هنری، در حال حاضر مجموعه‌ای که هویت ما را شکل می‌دهد و گذشته ما را مشخص می‌کند در جاهای لازم بررسی نمی‌شود و به همین دلیل پر از حفره است، و ما چیزهایی می‌دانیم و چیزهایی را نمی‌دانیم. بنابراین هر نمایشگاهی از این نوع، تکه‌ای از این موزاییک را کامل می‌کند. آیدین آغداشلو گفت تا نقاش‌ها نقاشی می‌کشند دنیا جای بهتری خواهد بود، و با این جمله به صحبت خود پایان داد.

550

:

30

مدیر مجموعه خانه هنر با قدردانی از اهالی هنر، رسانه، مطبوعات، سازمان ملل و دیگران که طی یک‌سال گذشته با حضور مستقیم و غیر مستقیم‌شان با خانه هنر همراه و هم‌دل بوده‌اند، در گزارشی کوتاه اعلام کرد که از یک سال پیش و از آغاز کار آرت سنتر تا امروز، این مجموعه میزبان بیش از ۵۵۰ هنرمند، در حدود ۳۰ نمایشگاه انفرادی و گروهی بوده، طوری که کمک هنرمندان شاخه‌های مختلف هنرهای تجسمی به کودکان گرسنه جهان، از مرز یک‌صد هزار وعده گذشته است.

نوزده تابلوی آستره از ادمان، که رباعیات نام دارند در گالری الهیه به دیوار رفته‌اند. در این مجموعه آیوزیان صرفاً برای دو اثر عنوان انتخاب کرده است؛ یکی *آواز برای کبک*، و دیگری *تصویر در تصویر*. آثار به تماشا گذاشته شده در این گالری از خانه هنر، بین سه تا سه و نیم میلیون تومان قیمت‌گذاری شده‌اند. اما همه ۳۰ تابلویی که ادمان از مجموعه آبرنگ‌های نقش خاطره‌اش برای نخستین بار در ایران به نمایش گذاشته بود، در نخستین ساعات برپایی نمایشگاه فروخته شدند.

مجموعه آثار این هنرمند از دوره‌های مختلف، در زمینه معماری، نقاشی دیواری، تصاویری از کالیگرافی‌های او در مساجد عربستان، طراحی از مدل‌های زنده، تصاویری آبرنگی از معماری کویری، امام‌زاده‌ها، بافت‌های روستایی ایران و سرانجام هر آن‌چه که این هنرمند نامی در زمینه نقاشی آستره خلق کرده است، در قالب اسلاید شو حدود ده دقیقه هر روز و به‌صورت متناوب در این نمایشگاه نمایش داده می‌شود.

:

در ادامه این مراسم هادی سیف (منتقد هنری) درباره ادمان آیوزیان و آثارش برای حاضران گفت او معمار و نقاشی است که پس از نزدیک به چهل سال دوری از وطن، لحظه‌ای از جایگاه سرشار از احساس و شیفتگی‌اش به مبانی پر قدمت جلوه‌های نقش و رنگ و نگارگری دیوارش دور نشده، و از عالم راز و رمز معماری سنتی و فاخر جای جای سرزمینش ایران، غافل نمانده است. این منتقد هنری گفت ادمان در همه عمر در تلاش برای حفظ هویت فرهنگی و هنر ایرانی‌اش بوده و در ادامه در قیاس نقاشی‌های ادمان با نقاشی‌های آبرنگی که از سایر نقاشانی دیده، تصریح کرد که ادمان جسارت و نوپسندی را توأم با خلاقیت‌های موجود در نقاش مدرن دارد و در این نگاه و نگرش، او غافل از دغدغه‌های نقاشی ایرانی هم نیست. او از پرواند نهایطیان و از سمبات که دوستان نزدیک ادمان بوده‌اند هم یاد کرد و اظهار کرد که این دو هرکدام با سلیقه‌ای ماندگار و خلاق، آرمانی مشترک در اعتلای نقاشی آبرنگ داشتند.

این دو نمایشگاه که با همکاری خانه هنر تهران، سفارت ارمنستان در ایران و ژانت لازاریان مدیرگالری لازار تدارک دیده شده، تا چهارم آبان‌ماه جاری در مجموعه خانه هنر واقع در خیابان شریعتی، ضلع شمال غربی پل صدر، پلاک ۱۷۱۶ از ساعت ۱۱ تا ۲۱ برپاست. خانه هنر به روال یک سال گذشته‌اش، بخشی از عواید حاصل از فروش آثار در این مجموعه را به برنامه جهانی غذا در سازمان ملل متحد و کودکان گرسنه جهان اختصاص می‌دهد. برنامه جهانی غذا حامی معنوی و فرهنگی آرت سنتر تهران است. همراهی هنرمندان هنرهای تجسمی ایران با پروژه‌های مبارزه با گرسنگی کودکان جهان در خانه هنر، به بیش از یک‌صد هزار وعده غذایی رسیده است.

پیرامون واژه مشترک «کار» در زبان‌های ایرانی و ارمنی

ادیک مهربان

پیش‌گفتار

نخست باید دانست که از مباحث زبان‌شناسی و زبان‌شناختی علمی که از اوایل قرن نوزدهم توسط زبان‌شناسان اروپایی و ارمنی آغاز شد، خانواده و پیوند زبان‌های هند و اروپایی و دسته زبان‌های دیگر روشن شد.

زبان‌شناسی علمی، ثابت کرده است که زبان ارمنی، هم از لحاظ دستوری و هم واژه‌های تبیین شده با زبان‌های اروپایی، از شاخه‌های مستقل هند و اروپایی است و زبان‌های ایرانی هم از خانواده هند و ایرانی‌ست که خود از شاخه‌های تناور و بزرگ هند و اروپایی است. بالطبع دو زبان مورد بحث ما در پیوند تباری و اشتراکی دیرین هستند.

در این باره بسیار کسان هم از اروپاییان و ارمنیان تلاش‌ها و پژوهش‌هایی را از سال ۱۷۱۱ شروع کرده بودند. از زبان‌شناسان قدیم ارمنی تنها نام گئورگ دبیر (۱۸۲۶) و فرهنگ زبان ارمنی (چاپ و نیز / ۳۷-۱۸۳۶) را می‌توان مطرح نمود.

اولی حدود هزار واژه ایرانی و ارمنی را به‌درستی مقایسه کرد. اما در منبع دوم نیز صدها واژه برگرفته (عاریتی) از ایرانی و یونانی و عربی را یادآوری کرده است.

اما تا قبل از سال ۱۸۷۵ که هنریخ هوبشمان آلمانی مقاله جنجالی خود (KZ) را به چاپ رسانید، به دلیل وجود صدها واژه ایرانی در زبان ارمنی، این زبان یک زبان ایرانی به شمار می‌آمد. با این مقاله با تکیه به قواعد و تحول دقیق صداها و پژوهشی ژرف در مورد ریشه‌ها و کلمات اصیل و ابتدایی، کلمات برگرفته از ایرانی و دوران مهاجرت آن‌ها و واژگان اصیل و بومی ارمنی و همخوان با نمونه‌های اروپایی رده بندی شدند.

هوبشمان سپس به گونه‌ای کامل‌تر با بازبینی تمامی نظریات پژوهشگران پیش از خود، نظر علمی و قطعی خود را در کتاب مطالعات ارمنی^۲ (چاپ لایپزیک، ۱۸۸۳) اعلام و چاپ نمود.

لازم به ذکر است که هراچیا آجاریان زبان‌شناس نامی ارمنی در فرهنگ ریشه‌شناسی خود که بر پایه مطالعات هوبشمان نوشته شده است، آورده است که در این زبان ۱۴۱۱ کلمه از زبان ایرانی وجود دارد، ده‌ها واژه را نیز خود تفسیر کرده

است. سپس با افزودن چند مورد دیگر در پایان جلد چهارم این اثر، تعداد آن را به ۱۴۲۰ واژه مشترک می‌رساند.

در سرتاسر فرهنگ عظیم ریشه‌شناسی ارمنی که هزاران واژه بومی و اصیل و برگرفته تفسیر و ریشه‌یابی شده‌اند، به جرأت می‌توان گفت شمار واژگان همانند و هم‌ریشه (نه عاریتی و برگرفته) بین این دو زبان، از انگشتان دست بیش‌تر نمی‌شوند و باید گفت در این فرهنگ دیواری کشیده شده است که دو زبان اخیر در دو سوی آن جای گرفته‌اند.

در گفتار پیش روی، خوانندگان گرامی برای نخستین بار به پیشینه، ترکیبات و مشتقات حاصله از این ریشه، و اصالت و ابتدایی بودن این موضوع در این دو زبان و وجود آن در دیگر زبان‌های اروپایی پی می‌برند، گفته‌ای که امید فراوان دارم با توجه به حجم بسیار یادگارهای مانده تا به امروز، نظر هر کارشناس دیرباور و سخت‌گیر را تأمین نماید و برای نخستین بار معنی حقیقی و راز زایش و نوع ترکیب صدها کلمه ادبی و مانده در گویش‌های اصیل ایرانی و ارمنی را به ارمغان آورد و دامنه این پژوهش با استناد بر شواهد دقیق و بسنده تا به آن‌جا پیش می‌رود که با اندک تغییر آوایی و گاه بدل شدن آوایی به آوایی دیگر که تابع قوانین هجایی و زبان‌شناسی هست، دسته عظیم و بزرگ دیگر از واژگان رایج در هر دو زبان که در نگاه اول نمی‌توانستند هم‌ریشه باشند و تا کنون ریشه‌ای برای آنان در هیچ مقاله‌ای خوانده نشده بود تفسیر و تبیین می‌شود.

نگارنده این سطور با استناد به چند مقاله این‌چنینی که تا کنون به چاپ رسانده، امید دارد که به مدد یافته‌های نو، از بلندی دیوار کشیده شده بین این دو زبان کاسته و پس از هزاره‌ها بلندی این پرده و رمز را به اندازه درست خود نزدیک کند. این کار باشکوه است و مشکل هراچیا آجاریان در مقدمه جلد اول اثر خود، به دلیل سختی کار و استدلالات بسیار فریبنده و به‌ظاهر درست در این علم، به‌ویژه جوانان را از ورود به این وادی برحذر می‌دارد.

با وجود این، مقاله حاضر نتیجه سال‌ها تفکر و بازخوانی است که با انتظار بازخورد، با دیگر

نظرات علمی همراه می‌شود و به‌ویژه در سال‌های نزدیکی و تفاهم و همسایگی دو ملت باستانی، تقدیم آن به جامعه علمی را ادای اندکی از دین خود می‌شمارم.

در پایان پیش‌گفتار این را نیز بدانید که چون اوراق این مجله وزین تنها برای یک یا دو موضوع صفحه‌بندی نمی‌شود، در مقایسه‌های پیش رو، به بررسی با نزدیک‌ترین معانی و چند ترکیب اکتفا می‌شود که به داشتن تمرین و دانش معمول زبان‌شناسی نیاز زیادی نباشد تا دوستان و دانشجویان را خسته و پژمرده نکند، اما پیشاپیش می‌گوییم که رقم واقعی هر آن‌چه که در پیوند با این واژه مورد کنکاش است، در جزوه اصلی ثبت شده و به بیش از سیصد و پنجاه واژه می‌رسد و در چندین مورد به کمک این مقاله علاوه بر تفسیر نخستین، چند اشتباه تفسیری موجود در فرهنگ‌ها و سیر تحول چند واژه نیز تصحیح می‌شوند، از جمله واژه‌های کز، ژنده (لباس مندرس) و شلیته و شربافی (پارچه بافی) و

کار

دوخت، ریسمان، بافته، غضروف*
غضروف: گسترش معنی از بافته و دوختن به محل اتصال اعضای بدن

از ریشه‌های کهن، ابتدایی و رایج در زبان ارمنی، به شکل‌های «کارو» و «کاری» نیز آمده است. به معنی تناب، نخ، زه.^۳

از همین ریشه، مصدر Karel به معنی دوختن، وصل کردن، بافته، پیوند، و سپس Karran (کاران) با معانی بافته، بافته‌های بدن، و غضروف، گسترش معنی یافته است.^۴ و به شکل Karuts به معنی محل پیوند و وصل استخوان‌ها است.^۵

ژ. مارکوارت، در نامه‌ای در سال ۱۹۲۶ می‌گوید که تصور می‌کند در پیوند با ریشه اوستایی Karana، پهلوی Kanar، در فارسی «کران و کنار»، در زبان استی Karon، زبان سُعدی Garon، کردی و افغانی Kinar به معنی انتها و آخر است.^۶ که از نظر نگارنده این مقایسه به دلیل ناهمانگی معنایی و مجرد نبودن ریشه مردود است. نگارنده در مورد این واژه و ریشه آن نظری دارد که به نوبه خود نخستین بار سبب‌ساز شناخت واژه‌هایی چند

نیز می‌شود.

این ریشه در گویش‌های ارمنی به اشکال Garr (از گویش‌های ارمنستان غربی)، در گویش ارمنیان دیار بکر Gorr، گویش هاجینی Goy و اهالی زیتون Kor، اهالی مراغه Karr و در گویش آگولسی (در نخجوان) Kor و در گویش Svedia، مشخصاً به معنی تناب روی گاری، کاربرد دارد. این واژه در زبان کولی‌های ارمنستان غربی، با مفاهیم دو زندگی و وصله و پینه به شکل «کارخه» و با معنی نخ رسییده به شکل «کارخه کاریج» وارد شده و پسوند‌های «خه» و «ایج» ویژه زبان اخیر است.

در زبان گرجی نیز واژه کاراپتی از صورت کاراپت وارد شده، به معنی قالبی که در صنعت کفش دوزی، به آن چرم رویه‌ی کفش را می‌دوزند یا محکم می‌کنند (فرهنگ آجاریان، ج ۲، ص ۵۴۱).

به این ترتیب در فرهنگ آجاریان آگاهی مبسوطی نسبت به ریشه، و اشاره‌ای به وجود و کاربرد این واژه در دسته زبان‌های دیگر از جمله زبان ایرانی نشده است و کوشش‌های زبان‌شناسان ارمنی و اروپایی نیز ره به جایی نبرده است.

Kar

۱- دوختن

۲- جای دوخته شده

۳- شکل دوخت و دوز

۴- دوخت و شیرازه کتاب

۵- غضروف‌ها و محل اتصال اعضای بدن

فرهنگ ارمنی (ادوارد آقاپان). با معنی اخیر از همین ریشه مقایسه کنید، با تکرار ریشه در زبان ایرانی.

Karkare

به معنی استخوان غضروفی و شانه گوسفند، و واژه Karkari به همان معنی (برهان قاطع) و Kerkeruk به معنی غضروف (فرهنگ زرتشتیان استان یزد، کیخسرو کشاورز، ص ۲۰۲)

Korkorka

غضروف گلو، کرکرانک به همان معنی (فرهنگ گویشی خراسان بزرگ- امیر شالچی، نشر مرکز چاپ اول ۱۳۷۰، ص ۲۳۵).

از همین ریشه در ارمنی، Kerchik یا Krchik را داریم که به معنی غضروف‌های بدن و نرمه گوش است (فرهنگ ادوارد آقاپان ص ۷۶۶ و مالخاسیان

ج ۲، ص ۴۰۱). در ایرانی، Korjan، استخوان نرمی را گویند که بتوان جوید، مانند استخوان گوش و سر استخوان شانه و استخوان پهلو و مانند آن، و در عربی آن را غضروف خوانند (برهان قاطع، ص ۱۶۴۱) مقایسه شود با Cartilage که در انگلیسی به معنای غضروف است (age پسوند است).

Korchak

غضروف (فرهنگ زرقان فارس، محمد جعفر ملک‌زاده، نشر آثار فرهنگستان زبان و ادب فارسی، ص ۲۲۲).

برای اختصار مقاله از آوردن اشکال گوناگون در تقریباً تمام گویش‌های ایرانی خودداری می‌شود.

Kar

۱- پارچه

۲- بافته

۳- دوزنده (به ویژه زن)، را در فرهنگ‌های ارمنی مقایسه کنید با مصدر «کرن» در کردی به معنی بافتن (واژه‌نامه کردی- فارسی، ص ۹۳). مقایسه کنید از همین ریشه «ته و نه کر» (محمدتقی ابراهیم‌پور) به معنی بافته، و همان‌جا «چی کر» به معنی بافتنی. همان‌جا از همین ریشه در ارمنی کارژ Karzh به معنی کلاف نخ. «کارژار» نیز از همین ریشه در زبان ارمنی به معنی دوک نخ‌ریسی است (فرهنگ‌های ارمنی).

Korse

موی پیچیده و مجعد را نیز گویند (برهان قاطع).

Kerenj

مجعد یا پیچیدگی مو

Kols

پنبه‌ای که حلاجی کرده باشند (برهان قاطع، ص ۱۶۷۵ و فرهنگ گویشی خراسان بزرگ، امیر شالچی، نشر مرکز، چاپ اول ۱۳۷۰). برابر اینان در زبان ارمنی Krring به چند معنی:

۱- چین و شکنج صورت بدن

۲- تا و تاب جامه

۳- مجازاً ناهمواری، و ابرو در هم کشیدن

۴- پریشانی، گره و گیر (فرهنگ ارمنی ادوارد آقاپان، ص ۷۴۲).

Kuruk/ Koruk

سایبان و سقف تاشو در فارسی، و نیز Choruk دارای ناهمواری و فشردگی و برآمدگی و تا شدن چیزی مانند پارچه و پوست است.

برای مصداق این اشتقاق، مقایسه کنید در ایرانی، جُل به معنی نخ و پارچه در فارسی و سیستانی و Jolak یعنی دوک و Jollai دستگاه پارچه‌بافی و Jollaka (جولاهک- جولاهه) به معنی جانوری ریز از تیره عنکبوتیان (واژه‌نامه سیستانی، بنیاد نیشابور، ایرج افشار سال ۱۳۶۵).

ادامه این نوشته را در شماره آینده بخوانید.

Kuhn's Zeitschrift fur vergleichende sprach forschung Berlin

Über die stellung des Armenisehen im kreise der indogerman sprachen

۳- انجیل قرن ۵ میلادی، چاپ ۱۸۹۵ قسطنطنیه و تاریخ ارمنیان، آگاتانگوس چاپ ۱۹۰۹ و چند متن کهن دیگر (آجاریان ج ۲ ص ۵۴۰)

۴- انجیل قرن ۵ میلادی یوحنا، باب ۱۹، شماره ۲۳، همان‌جا

۵- در متنی از هوانس ووسکه بران قرن ۵ م. همان‌جا

۶- این قسمت از کتاب زبان‌شناسی هرن، ص ۸۴۶

۷- این چنین است که در زبان فارسی، عنکبوت را که بافته و تننده است «کارتن» یا «کارتنک» نام نهاده‌اند. در زبان ارمنی نیز چنین منطقی در نام‌گذاری جانوری بافته به کار گرفته شده است.